

QORAMOLLARDA UCHRAYDIGAN TASHQI KASALLIKLAR VA ULARNING TURLARI

Kitaybekov Sultanbek Kadirbaevich Samarqand davlat veterinariya medicinasi chorvachilik va biotexnologiyalar universiteti Nukus filiali Veterinariya va Zootijeneriya fakulteti Veterinariya medicinasi yo'nalishi talabasi

Email: *sultanbekkitaybekov79@gmail.com* **tel:** 998995831399

Annotatsiya: Veterinariya, chorvachilik, ekstensiv, intensiv, genetik potensial, maksimal, yuqumli kasallik, profilaktik vositalar, veterinariya laboratoriyalari, brusellyoz, tuberkulyoz, klinik diagnostika, propedevtika, fermer xo'jaliklari, kasallik belgilari.

Kalit so'zlar: Ushbu maqolada qoramollarda va hayvonlarda uchraydigan yuqumli kasalliklar tarixi, ularning turlari haqida va qonunchilikdagi qoidalari ma'lumotlari keltirilgan.

Yuqumli kasalliklar tabobatning dolzarb muammolaridan biridir. Yer yuzida hozirgi vaqtda milliardlab odamlar u yoki bu yuqumli kasallikni boshidan kechiradi. Tibbiyot xodimlarining sayi harakatlari natijasida ba'zi kasalliklar (poliomelit) butunlay bartaraf qilingan bo'lsada, ba'zi kasalliklar bilan kasallanish darajasi yuqoriligicha qolmoqda. Bilamizki hayvonlarni tekshirish va kasalliklarni davolash insonlar hayvonlarni qo'lga o'rgatib, ulardan foydalana boshlagan davrdan boshlangan va bu insonning aql idroki, tushunchasi va fanning rivojlanishiga bog'liq bo'lgan. Ko'p asrlar davomida hayvonlarni tekshirish va davolash ishlari bilan ayrim odamlar shug'ullanib kelgan. Bunda ko'rish, paypaslash, kuzatish usullaridan foydalanganlar, kasallik belgisiga qarab (yo'tal, ich ketish, terlash va hokazolar) diagnoz qo'yganlar va davolaganlar. Hayvonlarni davolash to'g'risidagi eng qadimgi qo'lyozma - bu Misrdagi Kaxun veterinar qo'lyozmasidir. Hozirgi davrda olimlarimiz tomonidan zamonaviy, yangi tekshirish usullari ishlab chiqilmoqda, eski tekshirish usullari takomillashtirilmoqda, elektron asbob va uskunalar yaratilmoqda. Bu hayvonlar kasalliklarini aniqlash, davolash va oldini olishda juda katta ahamiyatga ega.

O'zbekiston mustaqillikka erishgandan keyin, xo'jaliklardagi chorva mollari xususiy tadbirkorlar qo'lga o'tdi, chorvachilik bilan shug'ullanadigan fermer xo'jaliklari tuzildi. Chorvachilik hayvonlarining ko'pchiligi xususiy xo'jaliklar qo'lga o'tdi. Chorvachilikning shaxsiy xo'jaliklarda va mayda fermer xo'jaliklarida rivojlanishi veterinariya xizmatlarining o'z vaqtida sifatli o'tkazilishini qiyinlashtiradi. Bunday holda veterinariya xodimlaridan yanada ma'suliyatli, e'tiborli va kasbga mehr - muhabbat bilan faoliyat yuritishni talab qiladi.

Barchamizga mu'lumki O'zbekiston Respublikasining "Mehnatni muhofaza qilish to'g'risida"gi Qonuniga (O'zbekiston Respublikasi Oliy Kengashining Axborotnomasi, 1993-y., 5-son, 223-modda) muvofiq yuqumli kasallikka chalingan hayvonlarga xizmat ko'rsatishda mehnatni muhofaza qilish tartiblari belgilangan.

Mazkur qoidalar mulkchilik shaklidan qat'i nazar, yuqumli kasallikka chalingan hayvonlarga xizmat ko'rsatuvchi barcha turdagi korxonalar uchun taalluqlidir. Mazkur Qoidalarga rioya etilishi ustidan nazorat maxsus vakolatli davlat idoralari, korxonaning rahbari va mehnatni muhofaza qilishga mas'ul xodimlar zimmasiga yuklatiladi. Odam va hayvonlar uchun xavfli bo'lgan yuqumli kasalliklarga quyidagilar kiradi:

brutsellyoz — brutsella mikrobi qo'zg'atadigan infeksiyon kasallik hisoblanib, sigir, qo'y, cho'chqa uchun xarakterli bo'ladi.

Chorvachilik bilan shug'ullanuvchi korxonalarda brutsellyoz kasalligining oldini olish maqsadida maxsus dastur asosida emlash, davriy tibbiy ko'rik, dispanserizatsiya va boshqa tadbirlar o'tkaziladi. Kasal hayvon organizmidan brutsellalar tashqi muhitga sut, siydik, jinsiy a'zolaridan keladigan suyuqliklar orqali yaylov, suv ichish manbalari, hovli, ferma, og'ilxonadagi to'shaklarga va kasal hayvonning terisi hamda junlariga tushadi;

kuydirgi — o'ta og'ir o'tuvchi infeksiyon kasallik bo'lib, qoramol, qo'y, bug'u, tuya, ot, cho'chqa va boshqa hayvonlarda uchraydi. Bu kasallik kuydirgi tayoqchalari tomonidan chaqiriladi. Kasallikning oldini olishda odam va hayvonlarni vaqtida emlash asosiy usul hisoblanadi. Kasal hayvonlar izolatsiya qilinadi. O'lgan hayvonlar jasadi kuydiriladi;

leptospiroz — leptospira mikrobi qo'zg'atadigan infeksiyon kasallik bo'lib, odam va hayvonlarda uchraydi. Leptospiroz bilan yirik va mayda shoxli mollar, cho'chqa, ot va boshqa hayvonlar kasallanadi. Meditsina va veterinariya-sanitariya qoidalariga rioya qilish, emlash va kemiruvchilarni o'z vaqtida yo'qotish tadbirlari kasallikning oldini olishda asosiy tadbirlar hisoblanadi;

oqsil (ovsil) — virusli kasallik bo'lib, odamlarga, qoramol, tuya, ot, bug'u, echki, qo'y, cho'chqa va itlardan o'tadi.

Kasallikning oldini olish uchun avvalo veterinariya-sanitariya tadbirlari o'tkaziladi. Chorvachilik bilan shug'ullanuvchi korxonalarda kasal hayvon aniqlansa, karantin e'lon qilinadi;

salmonellyoz — salmonella virusi qo'zg'atadigan yuqumli kasallik bo'lib, go'sht mahsulotlarini iste'mol qilgandan so'ng oshqozon ichak faoliyatining buzilishi bilan xarakterlanadi.

Kasallikning oldini olish uchun shaxsiy gigiyenaga, tozalikka rioya qilish va oshxona anjomlari (go'sht chopish taxtasi, pichoq, bolta va boshqalar)ni toza saqlash lozim. So'yilgan hayvon yoki parranda go'shtini veterinariya vrachi ruxsatisiz iste'mol qilish tavsiya etilmaydi;

tuberkullyoz — uzoq vaqt davom etadigan infeksiyon kasallik hisoblanadi. Tuberkullyoz bilan yirik shoxli va, mayda shoxli hayvonlar parrandalar va cho'chqalar kasallanadi.

Barcha ishchi xodimlar reja asosida tekshiruvlardan o'tadi va shu bilan birga rengenoflyurografiya va immunobiologik reaksiyaga tekshirilib turishlari shart;

tulyaremiya — kemiruvchilar kasalligi bo'lib, kalamush, andatra, quyon, sug'ur va uy sichqonlarida uchraydi. Kasallik mikrobi kasal hayvonning siydigi va axlati orqali suvni, tuproqni, o'tni va donlarni zaharlaydi. Agar tulyaremiya bilan kasallangan kemiruvchi aniqlansa, o'sha tumanda joylashgan barcha fuqarolar emlanadi;

tenioz — invazion kasallik hisoblanadi. Odamning ingichka ichagida cho'chqa solityorining mavjud bo'lishi natijasida kelib chiqadigan kasallik;

teniarinxoz — nvasion kasalligi. Odam ingichka ichagida ko'p yillar davomida yashaydi. U tashqi muhitga odam organizmidan urug'larga to'lib keyin fekalii bilan birgalikda chiqadi;

exinokokkoz va alveokokkoz — kasallikni odamlarda parazitlar gelmintlar qo'zg'aydi. Exinokokkoz paraziti mayda sharsimon bo'lib, it, bo'ri, tulki, shimol tulkisi va boshqa hayvonlarning ichagida yashaydi;

qutirish — o'tkir yuqumli virusli kasallik bo'lib, bo'ri, tulki, daydi itlar va pashshalar kasallik manbai hisoblanadi. Bu kasallikka yirik va mayda shoxli hayvonlar, ot, tuya, cho'chqa, mushuk va odamlar ta'sirchan hisoblanadi. Viruslar kasal hayvon so'lagida joylashgan bo'lib, u tishlagan vaqtida boshqa organizmga yuqadi.

Qoninchilikka muvofiq: Chorvachilik fermalari va komplekslarida insonlar va hayvonlar chalinadigan kasalliklar bilan kasallangan shaxslarning ishlashlari taqiqlanadi. Hayvonlarga xizmat ko'rsatishda teri kasalliklari bilan kasallangan, shilingan va mayda yaralari bor xodimlar faqat shifokor ruxsati bilan ishlashga ruxsat etiladi. Agressiv hayvonlar saqlanadigan og'ilxona yoki bokslar tepasiga ogohlantiruvchi belgi qo'yilishi shart. Bu belgi sariq rangli yozuv bilan yozilishi lozim. Bog'lanmay saqlanadigan hayvonlarga xizmat ko'rsatish jarayonida ularning harakatini cheklab qo'yadigan asbob va uskunalardan foydalanish kerak. Hayvondan odamga antropozoonos kasalliklarining yuqish usullari turli xil bo'ladi. Ayrim kasalliklar hayvonlarga xizmat ko'rsatish jarayonlarida yuqishi mumkin. Boshqa holatlarda esa, hayvondan olinadigan mahsulotlar, sut, sut mahsulotlari, jun, go'sht, teri orqali va

parrandalar hamda odam va hayvonga hujum qiladigan qon so'ruvchi hasharotlar tomonidan ham bu kasalliklar yuqtirilishi mumkin

Veterinariya xodimlarining asosiy vazifasi - chorvachilikni rivojlantirib, aholini chorva mahsulotlari bilan va sanoatni xom - ashyo bilan ta'minlashdan iborat. Insoniyat hayotida chorva mahsulotlari asosiy o'rinni egallaydi. Lekin O'zbekistonda hozirgacha odamlarni talab darajasidagi chorva mahsulotlari bilan ta'minlash amalga oshirilgan emas. Shuning uchun veterinariya xodimlari o'z bilim va tajribalarini ishga solib, chorvachilikni yuqori darajada rivojlantirishlari kerak.

Veterinariya mutaxassislari doimo toza, ozoda, maxsus xalat va qalpoqchada yurishlari kerak. Xalat va qalpoqcha toza yuvilgan va dazmollangan bo'lishi kerak. Veterinariya xodimlari o'tiradigan xona, hayvonlarni qabul qiladigan joylar tozalangan bo'lishi, asbob - uskunalar yuvilgan, quritilgan holda alohida joylarda, shkaflarda, usti toza material bilan yopilgan holda saqlanishi kerak. Hayvonni tekshirish uchun kerakli asbob - uskunalar yuvilgan, tozalangan va sterilizasiya qilingan bo'lishi, hayvonni tekshirib bo'lgandan keyin, veterinariya xodimlari asboblarni va qo'lini yaxshilab yuvishi kerak. Dori - darmonlar guruhlar bo'yicha alohida - alohida saqlanishi kerak. Veterinariya xodimlari kasal hayvonlarni qabul qilganda, kasal hayvon va uning egasiga qo'pollik qilmasdan, xushmuomalada bo'lishlari kerak. Agarda yuqumli kasalliklarga gumonsiralsa, qo'l va asboblarda dezinfeksion eritmalar bilan yuviladi, hayvonlarning tezagi, siydigi tozalanib, maxsus chuqurga tashlanadi, hayvon turgan joy dezinfeksiya qilinadi. Kasalliklarning kelib chiqishini oldini olish, kasal hayvonlarni davolash, insonlarni kasalliklardan, tabiatni iflosliklardan saqlash, davlatimizga chetdan yuqumli kasalliklarni kelishini oldini olish veterinariya mutaxassislarining vrachlik burchidir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O'zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to'plami, 2009-y., 12-son, 136-modda; 2010-y., 40-41-son, 349-modda; *Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi*, 28.07.2021-y., 10/21/3313/0724-son

2. I.A.Karimov. «Qishloq xo'jaligi taraqqiyoti-to'kin hayot manbai». T.O'zbekiston, 1998 y

3. 8.Safarov M.B. «Kirish, umumiy tekshirish usullari, hayvonlar bilan dastlabki tanishish, hayvonlarni umumiy tekshirish». Klinik diagnostika fanidan o'quv qo'llanma, Samarqand, 1992 i.

4. Safarov M.B., Nafas olish va yurak – kon tomir sistemalarini tekshirish. Samarqand, 1993 y.

5. Safarov M.B., Raxmonov A.O. Umumiy diagnostika klinik diagnostika fanidan amaliy mashg'ulotlar uchun o'quv qo'llanma. Samarqand, 2002 y.

6. "Hayvonlar yuqumsiz kasalliklari, akusherlik va ginekologiya" kafedrasida klinik diagnostika fanidan ma'ruzalar matni